

We've come to the conclusion that therefore, pedagogical and educational activity of Nicanor Kharytonovych Onatsky held in the struggle for Ukrainian lumen, for national revival for improving Ukrainian culture and education in the difficult social and political change.

Thus, the conditions of the system of own worldview of Nicanor Onatsky allowed realizing him the ideas in a creative plan. And as a result, an integrated system of beliefs in order to carry culture and national ideas to people through activity such as educational, artistic, creative, social, journalistic, local history has been formed.

The prospect of further research we see in the further study of the creative heritage and educational and outreach of Nicanor Kharytonovych Onatsky's activity, because our study does not cover all aspects of the described problems.

Key words: *Nicanor Onatsky, pedagogical and enlightenment activity, a teacher-artist, a local specialist, a public figure.*

УДК 374.7.091.3 (477)«195/198»

Л. І. Тимчук

Чернівецький національний
університет імені Ю. Федьковича

РОЗРОБКА ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ПЕДАГОГІКИ ДОРΟΣЛИХ У 50-80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Розкрито основні напрями педагогіки дорослих, які розвивались у контексті радянської педагогіки 50–80-х років ХХ століття. Охарактеризовано зміст соціологічних, педагогічних і психологічних досліджень; аналіз їх результатів дозволив конкретизувати здобутки та внесок педагогіки дорослих радянського періоду в розробку загальної теоретичної концепції безперервної освіти дорослих, у створення теоретичних основ багатьох складових її підсистем (шкільної та позашкільної освіти, підвищення професійної кваліфікації педагогічних та управлінських кадрів сфери освіти, психології навчання дорослих, соціології освіти, дидактики дорослих), що заклало фундамент нової інтегральної гуманітарної науки – андрагогіки.

Ключові слова: *освіта дорослих, андрагогіка, педагогіка дорослих, безперервна освіта, соціологія навчання дорослих, психологія дорослих, дидактика дорослих, педагогіка вечірньої школи.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі впевнених темпів розвитку набирає андрагогіка – наукова дисципліна у сфері освіти, яка обґрунтовує специфічні підходи до організації освіти дорослих.

Аналіз актуальних досліджень В Україні останніми роками активізувалися різнопланові розробки науково-теоретичних і науково-методичних основ навчання дорослих, представлені в чималій кількості наукових праць українських авторів. Серед таких: філософські й теоретико-методологічні основи освіти дорослих у системі неперервної освіти (В. Андрущенко, С. Архіпова, І. Бех, С. Болтівець, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Л. Сігаєва, Л. Сущенко); андрагогічні основи післядипломної професійної освіти (В. Аніщенко, Н. Бібік, І. Воротникова, Г. Гребенюк, І. Дмитренко, М. Лапенюк, Л. Набока, В. Олійник, Н. Протасова, В. Пуцов); особливості й технології навчання

дорослої людини (С. Архіпова, О. Вербицький, Т. Григор'єва); порівняльна андрагогіка й компаративістські дослідження (Д. Антонова, М. Борисова, В. Давидова, Т. Десятов, Т. Зотова, С. Коваленко, О. Огієнко, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, І. Фольварочний, О. Хахубія), історико-педагогічне вивчення освіти дорослих (Л. Вовк, І. Воробець, З. Гіптерс, В. Ковальчук, Р. Кіра, Н. Коляда, О. Мартіросян, Л. Сігаєва, Н. Побірченко, Є. Поточни, Б. Ступарик, Н. Чепурна, М. Шепель, Л. Шинкаренко).

У царині сучасної педагогічної науки України андрагогіка зберігає за собою статус порівняно нового напрямку в системі наук про освіту. Традиційно виникнення цієї науки пов'язують з іменами зарубіжних дослідників М. Ноулза, Е. Торндайка, П. Джарвіса, Р. Сміта та ін., які в 1950–60-х рр. започаткували фундаментальні дослідження питань навчання людини в дорослому віці. Проте вивчення означеного питання в історико-педагогічному ракурсі виявляє чималі здобутки в цій галузі вітчизняної педагогіки другої половини ХХ століття.

Мета статті – виявити й розкрити основні напрями педагогіки дорослих, які розвивались у контексті радянської педагогіки 50–80-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел підтверджує, що в післявоєнний період наукова розробка питань освіти дорослих здійснювалась у форматі теорії та практики навчання працюючої молоді й дорослих. Постановка й гострота проблеми «робітничого всеобучу» зумовлювалася необхідністю відновлення зруйнованого війною господарства, потребами розвитку науково-технічної революції. Це суттєво гальмувалося низьким рівнем загальноосвітньої та професійної підготовки осіб працездатного віку, оскільки в роки війни з різних причин молоді люди були змушені залишити шкільне навчання.

У зв'язку з цим 1950-ті роки й початок 1960-х років позначилися постійним зростанням кількості загальноосвітніх шкіл дорослих. Масове залучення працюючої молоді та дорослих до здобуття загальної середньої освіти вимагало теоретичного й методичного супроводу. Відповідно значних темпів розвитку набували наукові дослідження проблем освіти дорослих, які, з одного боку, характеризувалися масштабністю й широким спектром тематики, а з іншого, неоформленістю «автономного» понятійного апарату. У якості ключових використовувалися «теорія загальної освіти дорослих», «теорія загальноосвітнього навчання працюючої молоді та дорослих», «педагогіка дорослих» тощо.

Розробка наукових основ загальної освіти працюючої молоді й дорослих без відриву від виробництва та практична допомога школам дорослих у розв'язанні організаційних, педагогічних і методичних проблем стала головним завданням Академії педагогічних наук РСФРР (яка мала статус всесоюзної, на її базі в 1966 р. створено Академію педагогічних наук СРСР). Уже в 1947 р. у планах науково-дослідної роботи Академії вперше з'явилася

тема «Навчання молоді без відриву від виробництва» [2, 3]. З того часу фактично почала формуватися теорія та методика загальної освіти дорослих.

У 1960 р. в складі Академії був створений Науково-дослідний інститут вечірніх (змінних) і заочних середніх загальноосвітніх шкіл [7, 44]. У силу специфіки завдань, поставлених перед інститутом, науковий колектив у 1960–1969-ті роки зосередив свою увагу на вивченні тільки однієї підсистеми освіти дорослих – базового загальноосвітнього навчання працюючої молоді та дорослих у вечірній (змінній) школі. Перед науковцями було поставлено завдання вивчити динаміку й перспективи розвитку освіти дорослих у країні, розробити раціональні для міста та сільської місцевості форми й умови вечірньої та заочної освіти, виявити особливості змісту й методів шкільної освіти дорослих учнів, надати вечірнім і заочним школам практичну допомогу в розв'язанні організаційно-педагогічних і методичних проблем. До завдань інституту входила й розробка програм з усіх предметів шкільної освіти, підручників, методичних посібників, з урахуванням соціально-психологічних особливостей контингенту учнів, бюджету та структури їх вільного часу, а також умов навчання без відриву від виробництва [7, 61].

Передумовою розробки інститутської концепції став історико-теоретичний аналіз проблем освіти дорослих. Як зазначав пізніше у своїх спогадах А. Даринський, перед тим, як приймати рішення про проблематику досліджень і структуру інституту, він особисто впродовж трьох місяців вивчав літературу 1920-х рр. з проблем ліквідації неписьменності, культурно-просвітницької роботи. Одночасно професор вивчав праці зарубіжних авторів з питань освіти дорослих, в основному писаних німецькою та скандинавською мовами. «Досить швидко, – писав А. Даринський, – стало зрозуміло, що проблема вечірньої школи – це лиш частина набагато ширшої проблеми – освіти дорослих» [1, 5]. У понятійному сенсі обсяг проблеми вчений окреслив терміном «педагогіка дорослих», чому присвятив статтю «Педагогіка дорослих, її предмет і завдання», яка в 1969 р. була опублікована в журналі «Радянська педагогіка» (1969) [5]. Того ж року у видавництві «Знання» вийшла друком книга й інших авторів – учених Академії педнаук СРСР О. Пінта й М. Бокарева, в назві якої присутній цей термін: «Деякі проблеми освіти й педагогіки дорослих» [8]. Обґрунтовуючи роль педагогічної науки в підвищенні ефективності освітньої та виховної роботи з дорослими вчені використовують поняття «педагогіка дорослих», визначаючи її предметом виховання й освіти дорослих [8, 35]. Тут варто відзначити цікавий факт: у праці автори пропонують схематичне зображення системи педагогічних наук, у якій поряд із поняттям «педагогіка дорослих» використовують термін «андрагогіка», хоча більше по тексту він не зустрічається [8, 24–25]. У пізніших працях радянських авторів (кінця 1980-х років) ще помічаються окремі випадки вживання цього поняття. Ці факти

оцінюємо як прогресивні, оскільки в попередні періоди термін «андрагогіка» не набув популярності (попри те, що у вітчизняній педагогіці вжитий ще 1885 р. київським професором М. Олесницьким, у 1930-х рр. використовувався галицькими педагогами М. Галуцинським, І. Ющишиним). На вітчизняних теренах у дореволюційні часи утвердився термін «позашкільна освіта» (Є. Мединським запропонований термін «енциклопедія позашкільної освіти», тлумачення якого співзвучне сучасному розумінню андрагогіки [9]). У радянські часи, ймовірно, щоб догодити чи не суперечити більшовицькій владі, автори намагались уникати термінів, які розвивались у протилежному ідеологічному таборі.

Порівняно з попередніми роками помічається не тільки розширення діапазону досліджень, але й зміна методологічних засад. Уже на підступах до проблеми навчання дорослих дослідників цікавив не вузько прикладний її характер, продиктований «державним замовленням», а міждисциплінарний, комплексний, націлений на вивчення освіти дорослих як специфічного соціального інституту в єдності його психологічної, соціологічної, педагогічної проблематики. Подібний підхід виник не як просте індуктивне узагальнення досвіду, а як гіпотетична схема, пов'язана зі ставленням до освіти дорослих як поліфункціонального явища, у якому педагогічні та частково-методичні розробки зумовлені соціальними факторами різного ступеня спільності та психологічними особливостями дорослих учнів. По-суті подібний інтегральний підхід не мав аналогів у світовій педагогічній теорії.

Розробка теоретичних конструктів спиралася на вже сформовані галузі теоретичного знання, але «занурені в нову сітку зв'язків» [3, 124]. Вона була не якоюсь абстрактною побудовою, а орієнтувала на вирішення актуальної суспільної проблеми: не просто «включити» працюючих молодих людей у систему освіти, тобто «охопити» їх шкільним навчанням без відриву від виробництва, а зробити освіту засобом розвитку їх самосвідомості та самореалізації. «Точкою відліку» в розробці концепції дослідження став аналіз соціальної ситуації освіти й особливостей позиції дорослої людини, який спонукав до пошуків шляхів особистісного підходу до освіти. Подібна дослідницька позиція була протиставлена підходу, що виділяє окремі властивості особистості як об'єкт вивчення та не пояснює характер діяльності дорослої людини у сфері освіти. Треба сказати, що офіційна ідеологія фактично не перешкоджала цим пошукам, оскільки освіта дорослих на той час стояла досить далеко від фронту «ідеологічних битв».

Співробітниками Інституту вечірніх шкіл було організовано унікальне за своїми масштабами комплексне вивчення питання освіти працюючої молоді й дорослих, у результаті чого сформувався декілька актуальних наукових напрямів і шкіл: соціологічний, психологічний, педагогічний [3, 125]. Проблема досліджень забезпечувала взаємозв'язок педагогічних і методичних досліджень із соціально-педагогічними та психологічними, виходила за межі

властивого радянській педагогіці партійно-ідеологічного «замовлення», розглядала питання освіти працюючої молоді в широкому контексті. Подібний підхід повинен був дати не тільки уявлення про стан вечірньої загальної освіти у країні, але й намітити шляхи підвищення її якості. Передбачалося, що отримані результати дозволять екстраполювати висновки та рекомендації на більш широку спільність дорослих, ніж учні вечірніх шкіл. Тим самим закладались основи майбутніх досліджень у галузі безперервної освіти.

Соціологічний напрям розвивався групою науковців під керівництвом С. Вершловського й Л. Лесохіної. У межах науково-дослідної теми «Стимулювання загальної освіти працюючої молоді й дорослих» здійснювались опитування робітників і службовців у віці від 16 до 36 років, які не мали середньої освіти, жили у великих і малих містах; проводились інтерв'ю; досліджувалися стенограми диспутів, присвячених проблемам освіти. Дослідження дозволили розкрити соціалізуючу функцію освіти, побачити в освіті потенціал переломного фактору у формуванні життєвому досвіді на різних етапах життя. Особливе значення, як показали дані досліджень, набуває навчальний досвід, що склався в шкільні роки. Його спрямованість (позитивна чи негативна) багато в чому зумовлює орієнтацію на освіту, можливу розбіжність між вербальним визнанням цінності освіти й пошуком мотивів, що раціоналізує відмову від її продовження. Виявилось, що орієнтації у сфері освіти – важливий індикатор способу життя людини. На цій основі була розроблена особистісна типологія працюючої молоді в залежності від ставлення до освіти, деякі способи його стимулювання та спрогнозована соціально-педагогічна діяльність із розвитку ціннісного ставлення молодих людей до освіти. Результати проведених досліджень знайшли відображення у книгах С. Вершловського «Молодим робітникам і колгоспникам – середню освіту» (1967), С. Вершловського й Л. Лесохіної «Молодь в дорозі. Соціально-педагогічні нариси» (1971), Т. Щадріної «Минулий навчальний досвід і орієнтація дорослих на освіту» (1973), збірнику наукових праць «Проблеми й методи дослідження питань соціології освіти дорослих» за ред. С. Вершловського, Л. Лесохіної (1973) та ін.

Соціологічні дослідження, проведені в ті роки, показали, що стимулювання освіти дорослих ефективно лише тією мірою, якою вона спирається на їх ціннісні орієнтації. У свою чергу зростання рівня освіти ще недостатнє, щоб людина була соціально та професійно мобільною. Збагачення її життєвих перспектив, розширення діапазону соціальних зв'язків, критична самооцінка можливі лише тією мірою, якою орієнтація на освіту включена в коло життєвих цінностей людини.

Аналіз освіти як цінності й соціальних факторів, що визначають формування ціннісного ставлення до освіти, доповнювався серією психологічних досліджень, у яких чітко виділилися два крила: 1) вивчення

еволюції психофізіологічних функцій як фундаменту навчання дорослих (О. Степанова, Л. Борисова, Я. Петров та ін., керівник напряму Б. Ананьєв); 2) вивчення мотиваційно-ціннісних основ виборів і переваг у сфері освіти учнів вечірніх шкіл (Ю. Кулюткін, Г. Сухобська та ін.). Проблематика досліджень, здійснювана в межах психологічного напряму, охоплювала практично всі аспекти психології освіти дорослих і знайшла втілення в серії фундаментальних видань, серед яких: «Вікова психологія дорослих» (теоретична і прикладна) за загальною редакцією Б. Ананьєва (1971), «Розвиток психофізіологічних функцій дорослих людей» за редакцією Б. Ананьєва та О. Степанової (1972).

Соціологічні та психологічні дослідження визначили методологію й теорію вивчення організаційно-педагогічних і дидактичних проблем освіти дорослих, здійснюваних колективом учених під керівництвом А. Бушлі, Л. Жарової, Є. Тонконогої. В основу концепції дослідження була покладена ідея адаптації процесу навчання до соціальних факторів. У результаті комплексних вивчень співробітники інституту дійшли висновку, що соціальні фактори (вік, соціальний і трудовий статус, сімейний стан, вільний час тощо) не піддаються педагогічному регулюванню, тому процес навчання дорослих потрібно гнучко адаптувати до них. Передбачалося, що суперечності, викликані несприятливими факторами, можна нівелювати за рахунок створення раціональних організаційно-педагогічних умов і мобілізації внутрішніх ресурсів самого процесу навчання.

На основі аналізу реального бюджету вільного часу та визначення оптимального навчального навантаження дорослих учнів були розроблені й обґрунтовані різні організаційні форми навчання (очна, заочна, екстернат, прискорене навчання та ін.) у межах одного освітнього закладу (вечірні школи, класи та школи майстрів, шкільно-клубні класи тощо). Відбір навчального матеріалу для класної та домашньої роботи, співвідношення між навчальною діяльністю під керівництвом учителя й самоосвітою, зумовлені відмінністю організаційних форм освіти, виявилися одним із найважливіших напрямів у розробці дидактичних особливостей навчання дорослих, здійснюваної вченими Т. Браже, О. Соколовською, М. Верзиліним, М. Громовим та ін.

Для розробки дидактики дорослих важливе значення мали висновки, отримані в результаті дослідження теми «Взаємозв'язок навчання з життєвим досвідом дорослих учнів». Було виявлено, що дорослі володіють багатим і багатостороннім життєвим досвідом, який може відігравати неоднозначну роль в освіті. У книзі «Особливості формування знань в учнів вечірньої школи» за редакцією А. Бушлі та Є. Тонконогої (1968) вперше у психолого-педагогічній літературі було розкрито поняття «життєвий досвід» як фактор, «зсередини» регулюючий пізнавальну діяльність дорослих. На основі аналізу особливостей

життєвого досвіду Л. Лесохіна розробила концепцію актуалізації духовних цінностей у процесі навчання дорослих.

Найбільш важливі результати досліджень у галузі педагогіки дорослих були відображені у збірниках за ред. А. Бушлі «Шляхи підвищення якості вечірньої освіти» (1962), «Моральне виховання учнів вечірньої (змінної) школи в процесі навчання» (1964); «Залікова система у вечірній і заочній школі» за редакцією А. Даринського (1967); книзі Є. Тонконогої «Дидактичні вимоги до уроку у вечірній школі» (1969); збірнику за ред. Є. Тонконогої «Навчання у вечірній школі» (1976) та ін. У 1960-і рр. вченими-методистами інституту були розроблені навчальні програми, принципи побудови підручників для дорослих учнів, створені оригінальні підручники й методичні посібники майже до всіх основних предметів вечірньої школи.

З проблем освіти працюючої молоді та дорослих проводилися проблемні семінари, науково-практичні конференції; Всесоюзні «Педагогічні читання» (1961, 1963, 1966, 1968); захищалися кандидатські й докторські дисертації [7, 71].

Результати науково-теоретичних і прикладних досліджень у галузі навчання дорослих публікувались у педагогічній пресі. Спеціально для висвітлення різних питань освіти дорослих Міністерство освіти СРСР видавало науково-методичний і організаційно-педагогічний журнал «Вечірня середня школа» (заснований у 1958 р. під назвою «Загальноосвітня школа дорослих», з 1961 р. – «Вечірня середня школа»).

Отже, впродовж 60-х років ХХ століття здійснювалися масштабні й усебічні дослідження питань навчання дорослих. Хоча дослідження здійснювалися на базі конкретного освітнього інституту – вечірньої (заочної) школи – отримані висновки збагатили загальну теорію освіти дорослих міждисциплінарним підходом. Такий підхід дав поштовх до виникнення низки нових наук: психології освіти дорослих, соціології освіти дорослих, акмеології, дидактики дорослих, предметних методик викладання.

У 1970–1980-х рр. помічається розширення проблематики дослідження в галузі освіти дорослих, викликане бурхливим розвитком закладів для дорослих (зростання кількості вечірніх і заочних шкіл, народних університетів, установ системи підвищення кваліфікації кадрів тощо) й новими напрямками в діяльності Академії педагогічних наук, яка в цей період з республіканської перетворилася на союзну. На базі Науково-дослідного інституту вечірніх (змінних) і заочних середніх шкіл у 1970 р. створюється Науково-дослідний інститут загальної освіти дорослих АПН СРСР. У його завдання входило: вивчення історії розвитку освіти дорослих у країні; розробка соціально-педагогічних і психолого-педагогічних основ освіти дорослих; дослідження дидактичних та організаційно-педагогічних проблем навчання дорослих; удосконалення вечірньої та заочної загальної середньої освіти дорослих; розробка педагогічних основ

позашкільної освіти дорослих; пошук шляхів удосконалення підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів [6, 30].

Тобто, порівняно з попередніми 1960-ми рр., дослідження проблем освіти дорослих з однією підсистемою (вечірньою та заочною загальноосвітньою школою) в 1970-х роках поширюється й на інші підсистеми – позашкільну освіту й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Продовжується подальше вивчення проблем загальної освіти дорослих у вечірній (змінній) школі та дослідження організаційних проблем позашкільної освіти дорослих, представленої на той час народними університетами [7, 53]. Результати досліджень були опубліковані у збірниках «Організаційні проблеми народних університетів» (1970) і «Навчально-тематичні плани народних університетів» (1971). Автори цих праць – відомі вчені Ф. Казакова, М. Махлін, А. Юров та ін.

Визначною особливістю цього періоду стає те, що вивчення актуальних питань освіти дорослих здійснюється в руслі єдиної концепції безперервної освіти. Першою публікацією про неперервну освіту в радянській педагогічній літературі стала стаття А. Даринського «Безперервна освіта», що вийшла 1975 р. у першому номері журналу «Радянська педагогіка». Автором зроблена спроба сформулювати теоретичні проблеми безперервної освіти та її здійснення в СРСР. Термін наявний і в інших працях А. Даринського – книзі «Безперервна освіта – народні університети та їх роль у вихованні підростаючих поколінь» (1975), статті «Вечірня школа в системі безперервної освіти» (1976). Незабаром цей термін увійшов в підручники педагогіки, а ідея неперервної освіти стала загальноновизнаною.

На засадах загальної концепції безперервної освіти та у зв'язку з програмою ЮНЕСКО Науково-дослідний інститут загальної освіти дорослих АПН СРСР приступає до дослідження соціально-економічних проблем освіти дорослих: функціональна неграмотність дорослих, освіта дорослих в умовах переходу до ринкової економіки, «довічне» навчання в суспільстві, що змінюється. Цей період пов'язаний з іменами таких відомих учених, як Т. Браже, С. Вершловський, Л. Висотіна, В. Кричевський, Ю. Кулюткін, Л. Лесохіна, А. Марон, В. Онушкін, Г. Сухобська, Є. Тонконога, О. Федорова. Результати їх досліджень були опубліковані в численних статтях і збірниках наукових праць: «Проблеми безперервної освіти дорослих» за редакцією В. Онушкіна та В. Тарасова (1979), «Соціально-економічні проблеми освіти дорослих» (1980), «Соціально-економічні проблеми безперервної освіти дорослих в СРСР та за кордоном» за реакцією В. Онушкіна (1985), «Теоретичні основи безперервної освіти» за редакцією В. Онушкіна (1987).

У руслі концепції безперервної освіти в 1970–80-тих рр. продовжувалися розпочаті в попереднє десятиліття всебічні та ґрунтовні дослідження, які розкривали соціально-педагогічні, психологічні, дидактичні основи освіти дорослих. Результати наукового вивчення

соціально-педагогічних аспектів освіти дорослих представлені в таких публікаціях: С. Вершловський, Л. Лесохіна «Робітнича молодь навчається» (1979); книги С. Вершловського «Виховання активної життєвої позиції особистості» (1981) та «Спільна робота вечірніх шкіл з підприємствами й громадськими організаціями» (1984). Окремо варто назвати капітальну працю С. Вершловського – монографію «Загальна освіта дорослих: стимули й мотиви» (1987). В усіх цих роботах глибоко й різнобічно, на основі переконливого експериментального матеріалу вивчено такі соціально-педагогічні проблеми, як соціальні функції вечірньої школи, соціальний статус дорослих учнів, їх ціннісні орієнтації у сфері освіти, адаптація молодих робітників до умов виробництва й поєднання освіти з виробничою працею, вплив колишнього навчального досвіду на ставлення до освіти; типологія особистості дорослих учнів стосовно освіти та система стимулювання освіти дорослих на державному, регіональному, виробничому й особистісно-індивідуальному рівнях; визначено основні шляхи успішного стимулювання освіти дорослих.

Реалізуючи соціально-педагогічний підхід до проблем освіти дорослих, С. Вершловський звертає увагу на доцільність і перспективність педагогіки дорослих, використовуючи при цьому термін «андрагогіка». Зокрема, у праці «Загальна освіта дорослих: стимули і мотиви» (1987) він зазначає: «Оскільки на кожному етапі життєдіяльності велику роль відіграють педагогічні фактори, покликані сприяти соціальній адаптації людини до специфічних умов життя в новому віковому й соціальному циклі, особливого значення набуває педагогіка дорослих (андрагогіка), а із завершенням виробничого циклу в житті людей геронтопедагогіка. При цьому в міру переходу від одного циклу до іншого знижується роль інституційної педагогічної системи та зростає значення педагогічних аспектів у діяльності різних соціальних інститутів» [4, 175].

На основі теоретичних і емпіричних матеріалів С. Вершловський окреслює декілька проблем, пов'язаних із визначенням головних напрямів у розвитку педагогіки дорослих. Для її самовизначення особливе значення вчений вбачає в аналізові основних понять і категорій, якими вважає виховання й освіту дорослих, навчання дорослих, самоосвіту [4, 175]. Також автор виділяє три основних галузі освіти й виховання дорослих: шкільну, виробничу, позашкільну (дозвілєву). Відповідно виділяються три спеціальні галузі педагогіки дорослих: шкільна, виробнича, педагогіка дозвілля. Вони, за оцінкою С. Вершловського, концептуально зв'язані між собою спільністю теоретичних і методичних проблем [4, 176].

Організовані в 1970-х рр. лабораторією психологічних проблем освіти дорослих дослідження розкривали особливості пізнавальної діяльності дорослих людей і розвитку їх пізнавальних психологічних функцій у різні вікові періоди; вивчали потреби дорослих людей в освіті й самоосвіті, у

різних джерелах інформації та галузях знань, пізнавальні інтереси, індивідуально-типологічні особливості дорослих, які проявляються в інформаційно-пошукової діяльності. Результати цих досліджень викладені в численних статтях, збірниках наукових праць, узагальнюючих монографіях, до числа яких відносяться насамперед книги Ю. Кулюткіна, Г. Сухобської «Індивідуальні відмінності в розумовій діяльності дорослих учнів» (1971) та «Дослідження пізнавальної діяльності учнів вечірньої школи» (1977). За результатами дослідження розвитку пізнавальних функцій дорослих людей були опубліковані збірники наукових праць «Вікові особливості розумової діяльності дорослих» під редакцією О. Степанової (1974), «Вікові зміни пам'яті дорослих» під редакцією Я. Петрова, Ю. Кулюткіна, Г. Сухобської (1977), «Структура інтелекту дорослих» під редакцією О. Степанової та Я. Петрова (1977) і «Вікові особливості психічних функцій дорослих у період зрілості» під редакцією Я. Петрова, Л. Фоменко (1984); фундаментальна праця Ю. Кулюткіна «Психологія навчання дорослих» (1985).

У тісному взаємозв'язку із соціально-педагогічними та психологічними дослідженнями в лабораторії дидактичних проблем освіти дорослих (керівник Є. Тонконога) тривала розробка дидактики дорослих: були виявлені об'єктивні фактори, що зумовлюють освіту й навчання дорослих, цілі навчання, зовнішні та внутрішні суперечності процесу навчання, загальні та специфічні для освіти дорослих дидактичні принципи, дидактичні вимоги до відбору змісту освіти й навчання у вечірній школі, принципи побудови навчальної книги для дорослих, особливості організаційних форм і методів навчання. На основі висновків соціологів, психологів і методистів, а також спираючись на власні численні й масштабні дослідження, учені-дидакти створюють цілу низку великих робіт, що представляють новий напрям у педагогічній науці – дидактику дорослих. Результати дидактичних та організаційно-педагогічних досліджень представлені у книзі Л. Жарової «Шляхи вдосконалення навчального процесу: з досвіду роботи вечірніх шкіл» (1975), а також у книгах А. Попова «Планування навчально-виховної роботи у вечірній школі» (1976), «Основні шляхи вдосконалення мережі та структури вечірніх шкіл» під редакцією А. Попова (1975), у колективній монографії «Навчання у вечірній школі» під редакцією Є. Тонконогої (1976), перекладеної згодом у НДР, Чехословаччині, Польщі, В'єтнамі.

Продовжуючи цей напрям досліджень у 1980-і рр., співробітники лабораторії дидактичних проблем створили серію «Бібліотека директора школи», у якій вийшли такі книги: Є. Тонконога «Дидактичні особливості уроку у вечірній школі» (1984), «Керівництво вечірньою школою і контроль» під редакцією Є. Тонконогої (1985), «Шляхи поліпшення якості знань учнів вечірніх шкіл» під редакцією О. Першаніної (1985), робота В. Кричевського «Управління шкільним колективом» (1986).

Були створені узагальнюючі й фундаментальні монографії з предметних методик викладання у школах дорослих, серед яких: Т. Браже «Вивчення літератури у вечірній школі» (1977), «Проблеми вивчення російської літератури в IX класі вечірньої школи» (1986); «Основні питання навчання російській мові у вечірній школі» під редакцією С. Ільєнко (1977); І. Тонконогого «Викладання історії і суспільствознавства у вечірній школі» (1983). На допомогу вчителям підготовлені навчальні та навчально-методичні посібники: В. Первова «Завдання з російської мови для учнів-заочників» (1986), О. Кошелева «Завдання з економічної географії зарубіжних країн для учнів-заочників» (1986); А. Марон посібники для самоосвіти з фізики; М. Гаученова та Г. Черняк – з хімії; Л. Короткова – з біології.

Відповідно до завдання Академії педагогічних наук у Науково-дослідному інституті загальної освіти дорослих із середини 1970-х рр. розгорнулися наукові дослідження з проблемами підвищення кваліфікації вчителів і керівних педагогічних кадрів шкіл. Цей напрям досліджень із самого початку здійснювався в руслі загальної концепції безперервної освіти. Слід зазначити, що ця проблематика була абсолютно новою не тільки для інституту, але й для вітчизняної педагогічної науки, оскільки до цього часу проблеми підвищення кваліфікації як особливої підсистеми освіти дорослих ні в соціально-педагогічному, ні в психолого-педагогічному, ні в дидактичному плані не розроблялися. Новим для співробітників інституту був і перехід зі сфери загального освіти дорослих у сферу професійної педагогіки. Результати досліджень відображені в численних статтях, збірниках наукових праць, монографіях. Щорічно проводилися Всесоюзні й республіканські міжвузівські науково-практичні конференції з різних проблем освіти дорослих, а також конференції вчителів і керівників шкіл-експериментаторів. Результати кожної конференції публікувалися у вигляді збірників наукових праць і методичних рекомендацій.

У 70–80-ті роки ХХ ст. послідовно посилюються міжнародні зв'язки. Радянськими вченими в рамках договорів про наукове співробітництво із зарубіжними інститутами підготовлено низку спільних збірників наукових праць: «Проблеми освіти дорослих» (Будапешт, 1978), «Взаємозв'язки теорії і практики в процесі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» під редакцією Ю. Кулюткіна, Г. Флаха, С. Вершловського (М., 1990), «Підвищення кваліфікації вчителів у Польщі та СРСР» (Варшава, 1990). У той же час фундаментальні праці вітчизняних авторів перекладаються в інших країнах (наприклад, колективна праця «Вечірня школа» під редакцією А. Даринського (М., 1978) опублікована в Польщі).

Висновки. Узагальнюючи підсумки різнобічної наукової розробки проблем освіти дорослих, можна зробити цілком правомірний, на наш погляд, висновок, що в 1960–80-ті роки в радянській педагогіці було зроблено величезний науковий внесок у розробку загальної теоретичної

концепції безперервної освіти дорослих, у створення теоретичних основ багатьох складових її підсистем (шкільної та позашкільної освіти, підвищення професійної кваліфікації педагогічних та управлінських кадрів сфери освіти, психології навчання дорослих, соціології освіти, дидактики дорослих). У кінцевому рахунку все це заклало фундамент нової інтегральної гуманітарної науки – андрагогіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. В. Даринский – основатель Института образования взрослых РАО [Электронный ресурс] // Человек и образование. Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. – 2010. – № 1 (22). – С.4–6. – Режим доступа :

http://obrazovanie21.narod.ru/Files/2010-1_p004-006.pdf.

2. Вершинин В. Н. Педагогический процесс в вечерней школе. Цикл лекций : учебное пособие для самообразования и корпоративного обучения педагогов и руководителей вечерних (сменных) общеобразовательных школ / В. Н. Вершинин. – Ульяновск : УИПКПРО, 2009. – 120 с.

3. Вершловский С. Г. Непрерывное образование (историко-теоретический анализ феномена) / С. Г. Вершловский. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургская академия постдипломного педагогического образования, 2007. – 148 с.

4. Вершловский С. Г. Общее образование взрослых: Стимулы и мотивы / С. Г. Вершловский. – М. : Педагогика, 1987. – 184 с.

5. Даринский А. В. Педагогика взрослых, ее предмет и задачи / А. В. Даринский // Советская педагогика. – 1969. – № 6. – С. 33.

6. Колесникова И. А. Основы андрагогіки : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. А. Колесникова, А. Е. Марон, Е. П. Тонконогая и др. ; под ред. И. А. Колесниковой. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 240 с.

7. Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики (Монографическая серия: научный редактор – директор ИОВ РАО, докт.пед. наук В. И. Подобед) : в 4-х томах. Том I. Социально-экономические и правовые предпосылки развития образования взрослых / под ред. В. И. Подобеда, Н. П. Литвиновой. Книга 1. История развития образования взрослых в России / под ред. Е. П. Тонконогой. – СПб. : ИОВ РАО, 2000. – 114 с.

8. Пинт А. О. Некоторые проблемы образования и педагогики взрослых / А. О. Пинт, Н. И. Бокарев. – М. : Издательство «Знание». – 45 с.

9. Тимчук Л. Питання освіти дорослих у теорії позашкільної освіти (кінець XIX – початок XX ст.) [Електронний ресурс] / Л. І.Тимчук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – Вип. 5. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_5_27.pdf.

РЕЗЮМЕ

Тимчук Л. И. Разработка теоретических основ педагогики взрослых в 50–80-е годы XX века.

Раскрыты основные направления педагогики взрослых, развивающихся в контексте советской педагогики 50–80-х годов XX века. Охарактеризовано содержание социологических, педагогических и психологических исследований; анализ их результатов позволил конкретизировать достижения и вклад педагогики взрослых советского периода в разработку общей теоретической концепции непрерывного образования взрослых, в создание теоретических основ многих составляющих ее подсистем (школьного и внешкольного образования, повышения профессиональной

квалификации педагогических и управленческих кадров сферы образования, психологии обучения взрослых, социологии образования, дидактики взрослых), что закладывало фундамент новой интегральной гуманитарной науки - андрагогики.

Ключевые слова: образование взрослых, андрагогика, педагогика взрослых, непрерывное образование, социология обучения взрослых, психология взрослых, дидактика взрослых, педагогика вечерней школы.

SUMMARY

Тымчук Л. The development of theoretical foundations of pedagogy of the adults in the 50-s – 80-s of the twentieth century.

In the article the basic directions of pedagogy of adults that were developed in the context of Soviet pedagogy in the 50-s – 80-s years of the twentieth century have been described. The essence of the concepts «adult education», «continuous education» has been specified. The author has paid attention to the term «andragogics».

It has been found that in the 1960-70-s unique in scale comprehensive study on education for working youth and adults by domestic scientists was done and as a result some actual research directions were formed. The sociological, psychological and pedagogical directions of adult education have been characterized. Special attention is paid to their integrated, interdisciplinary character. Sociological research has revealed the socialization function of education and educational and social value and potential of turning point in shaping the life experiences at the different stages of life. Psychological research provided the study of the evolution of the physiological functions as a foundation of adult education and learning the motivational and values basis of elections and benefits in the adult education sphere. The range of organizational, pedagogical and didactic problems of adult education has covered the adaptation process of adult learning to the social factors; the development and study of different organizational forms and methods of adult education; the relationship between training activities under the guidance of a teacher and self education. Much attention is paid to study of the effect life experience of adult on educational needs, capabilities and performance training.

The analysis of the research has allowed to specify the achievements and contribution to pedagogy of adults of the Soviet period to the development of a general theoretical concept of lifelong adult education, to the creation of theoretical bases of its constituent subsystems (school and adult education, professional development of the teachers and administrative staff education sphere, psychology of adult study, sociology of education, didactics adults) that have laid the foundation of a new integrated humanities science – andragogics.

Key words: adult education, andragogics, adult pedagogy, continuing education, sociology of adult education, psychology adults, didactics of adult, evening schools pedagogy.